

УДК 32.001.5:321.7

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.36>**В. Гладких**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2718-7165>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціології та політичних наук факультету міжнародних відносин
Державного університету «Київський авіаційний інститут»**О. Л. Якубін**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8898-4563>

кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри соціології

Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЗУМІННЯ «КЛАСИЧНИХ» ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ В УКРАЇНІ ТА НА ЗАХОДІ: ЧИ ГОВОРИМО МИ ПРО ОДНЕ І ТЕ САМЕ?

Постановка проблеми. Політичні ідеології, не важливо чи на усвідомленому рівні чи ні, відіграють ключову роль у формуванні суспільних цінностей, державного управління та визначенні міжнародної політики. Вони задають своєрідний «фрейм» мислення політиків, і в більш стихійному вимірі звичайних громадян. Навіть, якщо деякі політики можуть вважати себе деїдологізованими ситуативними прагматиками, то це часто просто означає, що вони не рефлексують які ідеї ними, насправді, керують.

Україна, яка перебуває у стані соціально-політичної трансформації, особливо інтенсивно останні 30 років, та прагне до європейської інтеграції, вивчення сучасних політичних ідеологій Заходу є не просто нагальним, а й необхідним. Адже ці прагнення України рано чи пізно увінчаються набуттям повноцінного членства у Європейському Союзі, що з необхідністю не лише поставитиме питання про узгодження нормативно-правової бази і синхронізацію політичних процесів, але й вимагатиме поглиблення розуміння як українцями політичної реальності та практик інших європейських країн, так і європейцями – політичних реалій і практик України, оскільки від цього залежатиме наше спільне майбутнє.

Наразі ж можна з усією відповідальністю констатувати, що уявлення наших громадян (принаймні їх значної частини, звісно без тотальних генералізацій) про політику як в окремих державах-членах Європейського Союзу, так і на загальноєвропейському рівні є вельми поверхневими, подекуди навіть міфологізованими. Те саме можна сказати й про уявлення більшості європейців про політику в Україні, яке зазвичай обмежується набором стереотипів і штамів.

Серйозною перешкодою на шляху до вирішення цієї проблеми є те, що одні й ті ж самі слова і терміни, які широко вживаються як в академічному,

професійному середовищі, так й на побутовому рівні, часто мають геть не тотожні значення в Україні та Європі.

Ця проблема стає тим більше помітною чим менше той чи інший термін має юридичної визначеності. Найгостріше це проявляється у використанні понять, щодо визначення яких немає однастайності навіть в академічному середовищі і значення яких само по собі є теоретичною проблемою політичної науки. Втім, колізії виникають навіть щодо доволі поширених понять, наприклад, «популісти» чи «праві» та «ліві». Не додає ясності й використання вищезазначених слів для стигматизації політичних опонентів, внаслідок чого відбувається подальше викривлення їхнього смислу.

Мета статті. Тож ця стаття дає загальний лапідарний огляд ключових ідеологій, їхній вплив на західні суспільства та можливості їхнього адаптування до українського контексту. Принаймні на рівні постановки питання, проблематизації та концептуального й критичного огляду. Звісно, без абсолютної претензії раз і на завжди поставити тут усі крапки над ї. І з розумінням реверсного взаємовпливу.

Почнемо з нашої **методології**. У цій статті переважно застосовано *порівняльно-історичний метод*, у його якісній версії, який дозволяє аналізувати сучасні політичні ідеології на Заході та виявляти їхній потенціал для адаптації, їх схожість та відмінність в українських реаліях. Прослідкувати генезу та еволюцію політичних ідеологій на концептуальному рівні. Окрім цього автори спиралися і на метод *автотеорії*. Цей метод дослідження або форма письма поєднує елементи особистого досвіду та теоретичного аналізу і часто використовується у феміністських чи постмодерністських текстах. Автотеорія дозволяла нам інтегрувати власний досвід з теоретичними розду-

мами, створюючи глибший і більш контекстуалізований підхід до аналізу ідеологій та соціальних явищ.

Основні етапи нашого дослідження були наступними: (1) Аналіз теоретичних засад – здійснено короткий огляд класичних і сучасних теорій політичних ідеологій. Дано їх визначення. Особливу увагу приділено працям таких авторів, як Джон Ролз, Ентоні Гідденс, Роджер Скрутон, Славој Жижек, Бруно Латур, Френсіс Фукуяма та деякі інші; (2) Контекстуалізація – ідеології розглядаються у конкретному політичному та соціокультурному контексті західних країн. Проведено аналіз їхнього впливу на політичні системи та громадянське суспільство; (3) Адаптивний підхід – показана можливість адаптації західних ідеологій, на концептуальному рівні, до українських реалій з урахуванням поточного політичного, соціального та економічного контексту; (4) Критичний аналіз та синтез – застосовано критичний підхід до оцінки обмежень і викликів для імплементації західних ідеологій в український політичний дискурс.

Додатково при написанні цієї статті роботи використано *якісний аналіз текстів* (зокрема, монографій, наукових статей та політичних програм), що дозволило ідентифікувати ключові елементи ідеологій і способи їх реалізації в різних країнах. Тож наша методологія забезпечувала комплексний підхід до теми, враховуючи як теоретичний, так і практичний аспекти дослідження.

Гіпотезою статті є теза, що політичні ідеології, сформовані в західному контексті, можуть бути адаптовані до українських реалій, однак їх сприйняття та інтерпретація суттєво відрізняються через різні історичні, соціокультурні та політичні траєкторії. У той же час, аналіз цих відмінностей дозволяє не лише знайти точки дотику, але й збагатити західний політичний дискурс через варіативний український досвід.

Таким чином, стаття передбачає, що взаємодія між західними ідеологіями та українським політичним контекстом може сприяти побудові нового синтетичного підходу до розуміння політичних процесів, який враховуватиме як локальні, так і глобальні виклики сучасності.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з ключових дефініцій. Мабуть ні для кого не секрет, що існують різні тлумачення поняття «політична ідеологія» в межах політичної науки. Більш того, зважаючи на певну політичну дражливість цього поняття, ідеологію вже декілька разів «поховали», проголосивши «Кінець ідеології», а потім знову оголосили її «Ренесанс». Не буде зайвим нагадати, що ідеології – це явище епохи Модерну, яке виникло на фоні відступу релігії у Західній Європі з деяких сфер суспільно-політичного життя, і у класичному визначення часів Французької

революції- ідеологія – це просто «наука про ідеї», (граф де Трасі), яку по суті він ототожнював з усією філософією тих часів, а отже з вивченням свідомості, а у (нео)марксистській традиції (Карл Маркс, Фрідріх Енгельс та інші) вже визначають ідеологію як «фальшиву свідомість», що маскує реальні економічні інтереси панівного класу. З тих часів з'явилась функціоналістське визначення американського політолога Девіда Істон, який вважав, що ідеологія забезпечує стабільність політичної системи, виконуючи функцію інтеграції суспільства через спільні цінності та цілі. В межах більш сучасного дискурсивного підходу, один із найцитованіших політичних теоретиків сучасності зі Словенії Славој Жижек [17], трактує ідеологію як набір дискурсів, які формують сприйняття реальності, маніпулюючи соціальною свідомістю. Це те, що ховає «пустелю реальності» під своїми покривами. Зрештою, фільм «Матриця» (1999) це чудова ілюстрація такого бачення, де саме Матриця і є ідеологією. І Жижека там теж згадують.

В межах інституційно-поведінкового бачення ідеологія – це не лише набір ідей, а й інституціоналізована структура, яка спрямовує політичні процеси через партії, громадські рухи та інші організації, має вплив на поведінку політичних акторів різних рівнів. Зокрема Міжнародна асоціація політичної науки (IPSA), до якої маємо честь належати, активно досліджує політичні ідеології в глобальному контексті [10]. У низці спільних колективних ініціатив – наприклад берлінський Manifesto Project Database (MPD) [13] в фокусі уваги ідеологічні дебати виражені у політичних програмних текстах з 1945 року. Узагальнюючи можна відмітити, що політичну ідеологію можна розглядати, як:

1. Інструмент політичної мобілізації, що впливає на формування політичної поведінки громадян.

2. Механізм адаптації, рефлексії та само-рефлексії колективної/ індивідуальної свідомості, які змінюються відповідно до соціальних, економічних та культурних змін через їх осмислення у прагненні зрозуміти їх, «спіймати». І виразити у більш менш раціональній і послідовній формі для включення в політичний порядок денний.

3. Засіб легітимізації влади, що дозволяє правлячим елітам обґрунтовувати свої дії через певні цінності та настанови.

Отож, політична ідеологія є фундаментальним елементом політичного життя, який поєднує теоретичні уявлення про ідеальний устрій суспільства з практичними механізмами їхнього впровадження. Її дослідження, зокрема в рамках згаданих ініціатив дає змогу глибше зрозуміти, як ідеології впливають на політику, представницькі демократії та суспільство в умовах глобалізації.

Можна тепер зробити і її робочу дефініцію, важливу для нашої статті: *політична ідеологія* – це система поглядів, ідей та переконань, яка визначає спосіб організації політичного, соціального та економічного життя суспільства. Вона слугує основою для формування політичних програм, дій урядів і поведінки громадян, спрямовуючи їхні зусилля на досягнення певної моделі (бажаного) суспільного устрою.

Сучасні політичні ідеології на Заході пройшли певну еволюцію, впродовж якої значення їхніх ключових понять також зазнавало змін. Почнемо з лібералізму. Він є однією з найвпливовіших і найстарших за появою ідеологій на Заході. Біля його витоків стояли, серед інших Джон Локк та Адам Сміт, які акцентували увагу на індивідуальних правах, свободі та ринковій економіці. Наголошуючи на відокремленні релігійного (церковного) від політичного, а політичного від економічного, що у ті часи було справжнісінькою революцією. У XX столітті ці ідеї були доповнені Джоном Ролзом, який у своїй праці «Теорія справедливості» (1971) [4] запропонував до основоположних свобод додати концепцію справедливого розподілу ресурсів.

Сучасні автори, такі як Френсіс Фукуяма («Кінець історії та остання людина», 1992) [8], («Лібералізм і його протиріччя») [6] підкреслюють важливість лібералізму та ліберальної демократії як глобальної моделі політичного устрою. І водночас констатують – що сила і слабкість лібералізму, у порівнянні з іншими ідеологіями, в тому, в нього немає власного образу – хорошого життя обов'язкового для усіх. Він просто захищає право на це. А такі образи у різних людей можуть бути різними, навіть діаметрально.

Напротивагу лібералізму, консерватизм має такий бажаний образ, хоча теж варіативний, у залежності від місця та часу – і він базується на ідеях збереження традицій, соціального порядку та моральних цінностей. Його теоретичними засадами є праці Едмунда Берка («Роздуми про революцію у Франції», 1790).

Сучасні прихильники, такі як Роджер Скрутон, акцентують увагу на важливості культурної спадщини та національної ідентичності в умовах глобалізації. Його роботи («Як бути консерватором», 2014) [5] є орієнтиром для сучасних правих політичних рухів.

Загалом європейських «лівих» і «правих» можна виділяти з часів Французької революції, коли «лівими» вважали прихильників докорінних змін у всіх сферах соціально-політичного та соціально-економічного буття, а «правих» – як більш консервативних прихильників збереження «традицій», усталених соціальних інститутів – як організацій, так і практик. Це метафора мала пряме походження з початку Французької рево-

люції від буквального розташування місць прихильників французького монарха у Національних зборах 1789 року – по праву сторону і до місць його противників – по ліву сторону від центру, тобто місця де сидів монарх. Звідси «ліві» (проти монархії або за її обмеження) та «праві» (за збереження).

Марксизм вніс свої корективи у розуміння «правих» та «лівих», водорозділом для якого стало відношення до капіталу та праці, внаслідок чого «правими» стали вважатися захисники інтересів капіталу та тих інститутів, які ці інтереси обслуговували (звісно, у марксистському розумінні цього слова), а «лівими», відповідно ті, хто обстоював інтереси праці. Для перших наріжним каменем стала «нація», для інших – «клас». Сьогодні, водорозділ між «лівими» і «правими» проходить переважно у сфері політики ідентичності, визначаючись ставленням до захисту різноманітних меншин.

Втім, треба зважати, що всі історичні підходи до розуміння «правих» та «лівих» не замінювали одне одного, а радше накладалися, продовжуючи існувати і сьогодні. Так наприклад одні з різновидів лівих ідеологій – соціалізм та соціал-демократія прагнуть синтезувати ринкову економіку з принципами соціальної справедливості. Ця ідеологія бере початок із марксизму, але набула модернізованого вигляду завдяки ідеям Едуарда Бернштейна («Передумови соціалізму та завдання соціал-демократії», 1899).

Сучасні теоретики, такі як Ентоні Гідденс («Третій шлях», 1998) [9], наголошують на необхідності адаптації соціал-демократії до умов глобалізованого світу, поєднуючи економічний розвиток із соціальним захистом.

Однієї із різновидів лівих ідеологій можна вважати і «зелених» адже екологічна політика на Заході набуває дедалі більшого значення і часто виносить на порядок денний пріоритетність збереження природи над цілями постійного і нестримного економічного зростання, яке лежить в основі пізнього капіталізму.

Основоположником екологічного мислення можна вважати Олдо Леопольда («Альманах пустелі Піщаного Графства», 1949).

Сучасні дослідники, такі як Роберт Гудін («Зелена політична теорія», 1992) [11], розглядають екологічну політику як фундаментальну частину сучасного суспільного дискурсу, наголошуючи на важливості боротьби зі змінами клімату. А от Бруно Латур, видатний французький філософ і соціолог науки, коли згадував екологію у своїх працях, зокрема в книзі «Політика природи: Як долучити науки до демократії» («Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy», 2004) [12] критикував традиційний поділ на природу і суспільство, стверджуючи, що

ці сфери невіддільні одна від одної. Латур навіть запропонував концепцію «глобальної екології», яка вимагає розгляду природи не як автономного об'єкта, а як частини спільної політичної і соціальної взаємодії. Він закликав включити природу до демократичного процесу як рівноправного учасника, переосмислюючи роль науки і технологій у вирішенні екологічних проблем. І такі розвідки, якими б абстрактними вони комусь не здавались, мають вплив і на програмні документи екологіських рухів, а потім і політичних партій.

Популізм охоплює як ліві, так і прав політичні рухи [15]. Сучасний теоретик Кас Мудде («Популізм: дуже коротке введення», 2017) [14] пояснює популізм як ідеологію, що розділяє суспільство на «чистий народ» і «корумповану еліту». Хоча саме поняття «популізм» походить від латинського слова «*populus*», і означає просто «народ».

Одним із модерних прикладів популістського лідера в західній історії був Ендрю Джексон, сьомий президент Сполучених Штатів (1829–1837). Його політика, відома як «джексоніанська демократія», апелювала до інтересів «простих американців» — фермерів, робітників і пересічних громадян, які протиставлялися фінансовій еліті Східного узбережжя. Джексон виступав за розширення виборчих прав для білих чоловіків, проти централізації економічної влади, зокрема, через його боротьбу з Другим банком США, і заявляв про важливість народного суверенітету.

Популізм Джексона, хоча і сприяв розширенню демократії для певної частини населення, був також суперечливим, зокрема через його політику щодо корінних народів, що призвела до переселення тисяч індіанців у процесі, відомому як «Дорога сліз».

Зараз правий популізм на Заході (Дональд Трамп ((до речі, прихильник Джексона)), Марін Ле Пен, Калін Георгеску) і лівий популізм (Берні Сандерс) представляють два різні підходи до реагування на виклики сучасного світу.

В Україні термін «популізм» також дуже широко використовується. Втім, українське розуміння популізму дещо відрізняється від класичного західно-європейського та американського розуміння цього поняття. Не занурюючись у глибини теоретичних суперечок щодо підходів та критеріїв для визначення популізму візьмемо на себе сміливість слідом за більшістю дослідників стверджувати, як згадували вище, що фундаментом для будь-якого політичного популізму є радикальне протиставлення нас — «народу» «простих людей», «пересічних громадян» та їх — «еліти», «влади», «жирних котів», «істеблішменту», «номенклатури», «бюрократії» тощо.

Більше того, «популісти» вважають себе єдиними виразниками інтересів народу, якщо взагалі не самим народом безпосередньо і часто апелюють

до отриманої легітимності, як до підстави чинити «в інтересах народу», не заважаючи на будь-які політико-правові норми і навіть всупереч цим нормам. З цього походить одна вельми небезпечна риса популізму — радикальне і категоричне заперечення здатності наявних політичних інститутів (як організацій, так і процедур) змінити стан речей і змусити державу діяти в інтересах «людей».

Причому інтереси «людей» розуміються недиференційовано, так ніби всі люди мають тотожні інтереси принципово відмінні від таких самих недиференційованих інтересів «влади». Часто протиставлення «народ — влада» популісти доповнюють ще одним елементом, в інтересах якого нібито діє «влада». Це можуть бути мігранти, транснаціональні корпорації чи «брюсельська бюрократія».

Для адекватного розуміння витоків пострадянського, українського сприйняття «правих», «лівих», «популістів», «радикалів» необхідно зважати на ту обставину, що політична боротьба проти комуністичного режиму у СРСР була міцно пов'язана з національними рухами, які відбувалися під гаслами національного відродження та демократизації. У подальшому це призвело до того, що політичні сили саме цього спектру отримали позиціювання як умовно «праві», причому безвідносно до їхніх соціально-економічних поглядів, хоча безумовно на початку більшість якщо не всі з них підтримували «лібералізацію» економіки, перехід до ринкових відносин, приватизацію тощо.

Внаслідок чого, оформилися перші два критерії для позиціювання тих чи інших сил як «правих» чи «лівих».

«Праві» виступали за національне відродження, демократизацію (згадаймо, вельми показове словосполучення «національно-демократичні сили»), «ліві» опонували їм, обвинувачуючи у націоналізмі та категорично виступаючи проти «декомунізації» та «дерусифікації».

Другим критерієм для розрізнення стало ставлення до лібералізації економіки, ринку та капіталізму. «Праві» відстоювали ринкову економіку, приватизацію, капіталізм. «Ліві» навпаки сприймалися як більш або менш відверті прихильники «радянського минулого» (по суті — парадоксально, як «консерватори»), які виступають якщо не радикально проти ринкової економіки та капіталістичних відносин, то щонайменше декларують свою готовність захищати інтереси «праці» на противагу «дикому капіталізму».

Наразі визначальним чинником подальшої еволюції поняття «правих» і «лівих» в Україні є виникнення і становлення у Західному світі такого явища як «політика ідентичності», у межах якої розрізнення «лівих» і «правих», як зазначалося вище, починає зсуватися від «соціально-еко-

номічної тематики до проблематики ідентичності та захисту різноманітних меншин.

В Україні донедавна ця тематика не мала серйозного політичного звучання. Втім саме вона, так само як це вже мало місце в Європі та США, незабаром стане ще одним критерієм для розрізнення сучасних «правих» та «лівих». Наразі ж, українські «праві» і «ліві» у порівнянні з європейськими та американськими колегами стоять у питаннях «ідентичності» з одного боку барикади – «правого». Втім, незабаром нашим «правим», «національно-демократичним» силам доведеться визначатися щодо цього питання. Так само як і «лівим».

Наступним критерієм для розрізнення «правих» та «лівих» є ставлення до глобалізації та членства у різноманітних наддержавних утвореннях. Парадоксальним чином і у цьому питанні українські «праві» і «ліві» можуть опинитися з одного боку барикади – цього разу на боці глобалістів, що обумовлено поточною політичною, економічною і безпековою ситуацією. Втім, попри те, що наразі євроатлантична інтеграція України видається безальтернативною, швидше за все вже у найближчому майбутньому явище «евроскептиків» пошириться й в Україні. Причому «евроскептики» будуть як правого, так і лівого спрямування. Роблячи тут проміжні підсумки, треба сказати, що насправді в Україні лише відбувається переосмислення лівих та правих у контексті сучасного розуміння цих понять у Європі та США, тож будь-які спроби категоризувати та схематизувати українські політичні сили як праві чи ліві (у європейському розумінні цих слів) будуть марними і швидше заплутають ситуацію, ніж її прояснять. Однак надихає той факт, що наразі ключові згадані західні тексти представників різних ідеологічних доктрин, з їх аргументами доступні в більш менш якісних перекладах українською, усім зацікавленим. А також свої можливості надає і «світовва павутина» з її синхронізацію по всьому світу таких дискусій. Що робить академічні і популярні дискусії про ідеології набагато осмисленішими, ніж це було на початку 90-х років, коли часто оперували ідеологічними аргументами або просто і штампами в тогочасних полеміках подекуди й столітньої давності, так ніби світ з того часу анітрохи не змінився.

Якщо говорити про «популізм» – то в українських реаліях, на відміну від усталеної європейської та американської практики цей термін вживається значно ширше.

Безумовно, протиставлення «народу» і «влади» так само характерно для українського популізму як і для європейського чи американського. Проте, часто для того щоб бути записаним до лав «популістів» в Україні достатньо просто відстоювати будь-яку політику, орієнтовану на соціальний

захист – наприклад, виступати за підвищення пенсійного забезпечення, поліпшення якості освіти чи медичного обслуговування, навіть безвідносно до того, наскільки реалістичним може бути досягнення цих цілей у наявних соціально-економічних чи соціально-політичних умовах.

Таке надто широке розуміння популізму в Україні, фактично, дає підстави вважати практично всі політичні сили «популістами», хоча з точки року американського чи європейського розуміння, звісно, далеко не всі українські політики і партії є популістськими, попри те, що всі вони схильні у запалі політичної боротьби давати нереалістичні обіцянки потенційним виборцям.

Свого часу, аналітики українського інформаційного ресурсу «Слово і діло» [1, 2, 3], зокрема й один з авторів даної статті, запропонували свої критерії для визначення тих чи інших заяв політиків як популістських.

Популістськими, передусім, вважалися заяви які були зумовлені прагненням політиків здобути підтримку, обіцяючи задовільнити нічим не виправданими очікуваннями і надмірними бажанням потенційних виборців, безвідносно до можливості їхньої реалізації у реальності. Наприклад, встановити мінімальну зарплатню як у Німеччині чи США.

По-друге, популістськими вважалися заяви та обіцянки політика або високопосадовця, до повноважень і компетенції яких не входить вирішення задекларованих завдань. Наприклад, депутати Верховної Ради України не мають повноважень ані слідчих, ані судових органів, а тому не можуть «пересаджати всіх корупціонерів», як це часто лунає у їхніх заявах.

По-третє, популістською є заява, яка містить обіцянку термін виконання якої не співпадає з терміном повноважень політика, який цю заяву робить. Навряд чи варто серйозно сприймати заяву якогось міністра про те, що буде зроблено через 10–15 років, оскільки цілком очевидно, що термін перебування на посаді є значно коротшим.

І четвертим критерієм є відсутність конкретики, що унеможливорює перевірку результатів, як наприклад це було із заявою одного з колишніх українських посадовців: «привести дороги у нормальний стан».

Під таким кутом зору, виходить, що практично всі українські (і не лише українські) політики, які грішать тим, що намагаючись здобути підтримку виборців не гребують роздавати обіцянки, які нереально потім виконати, є популістами. Втім таке розуміння популізму геть не тотожне розумінню цього явища у Європі та США.

Як би там не було, але розуміння популізму в Україні та у Європі не є взаємовиключними. Можна сказати, що європейський і американський популізм є наступним кроком в умовах,

коли неозброєним оком стає помітною нездатність чи небажання наявної політичної еліти вирішувати ті проблеми, які хвилюють більшість людей. Саме тоді виникає сприятливий ґрунт для виникнення спекуляцій про протистояння між «народом», який вимагає змін, і «елітою», яка не хоче цих змін, або не здатна їх реалізувати.

Цікаво, що насправді популісти в українському розумінні цього слова, формуючи неадекватні очікування своїми часто нереалістичними обіцянками, торують шлях популістам американського та європейського зразку, оскільки раз у раз сіють зневіру у людях щодо здатності і бажання «еліти» задовольняти запити суспільства, а подекуди й формуючи у соціумі ці неадекватні очікування. Отже, попри певні відмінності у підходах до розуміння явища популізму, воно є не лише доволі поширеним як у Європі, так й в Україні, але й має тенденцію до дедалі більшого розповсюдження, навіть викликаючи у деяких дослідників політики сумніви щодо ефективності зараз самих виборчих процедур [16].

Отож, підсумовуючи викладене, слід відмітити – що виклики для впровадження західного досвіду в Україні і перенесення українського в політичний дискурс західного світу, серед іншого зумовлені певною нашою відмінною історичною траєкторією розвитку та модернізації, або й подекуди демодернізації (термін Михайла Мінакова). Але це не є проблемою, а навіть навпаки. Адже європейський досвід і американський теж відрізняються у тлумаченні змісту ідеологій – але це скоріше збагачує західну політичну традицію. Наприклад, хоч лібералізм і консерватизм є двома ключовими ідеологіями, але їхнє розуміння в Європі та США значно відрізняється через історичні, культурні та політичні особливості кожного регіону.

У Європі лібералізм традиційно асоціюється з ідеями свободи, обмеженням державного втручання в економіку та захистом прав власності. Проте у XX столітті класичний лібералізм зазнав трансформації під впливом ідей соціальної держави. Європейські ліберали підтримують ринкову економіку, але водночас визнають важливість державного регулювання для забезпечення рівних можливостей та доступу до соціальних благ.

У США лібералізм має інший акцент: це переважно прогресивна ідеологія, яка виступає за розширення ролі держави, захист прав меншин, соціальну справедливість і боротьбу за рівність. Американські ліберали більше схожі на європейських соціал-демократів та соціалістів.

Консерватизм у Європі також відрізняється від американського. У європейському контексті консерватизм наголошує на збереженні культурних і релігійних традицій, але визнає важливість соціальної держави та регулювання ринку. Часто він

асоціюється з християнською демократією, яка прагне гармонізувати релігійні принципи з поміркованими реформами. Натомість американський консерватизм більше орієнтований на ринковий лібералізм, мінімізацію ролі держави, індивідуальну відповідальність і патріотизм. Соціальний консерватизм у США тісно пов'язаний із захистом традиційних релігійних цінностей, таких як протидія абортам та одностатевим шлюбам.

Ключовою різницею є ставлення до соціальної держави: європейські версії ідеологій загалом визнають її необхідність, тоді як американські консерватори відкидають цей підхід, а ліберали виступають за її посилення. Ці відмінності відображають специфіку суспільних запитів і політичних систем кожного регіону. Але попри цю внутрішньозахідну специфіку ці політичні ідеології можуть стати потужним джерелом натхнення для України у її відновленні після завершення російсько-української війни. Вивчення праць сучасних теоретиків, таких як Джон Ролз, Роджер Скрутон, Ентоні Гідденс і Кас Мудде, Френсіс Фукуяма допомагає знайти нові рішення для наших політичних та соціальних викликів.

Також Україна має шанс створити оновлену модель розвитку, яка об'єднає західний досвід/досвіди із національними особливостями. Будучи водночас вписаною у ширшу траєкторію «західного світу». І в такі біфуркаційні часи, для світового та європейського політичного ландшафту, як зараз, ці процеси можуть бути навіть більш поширеними, ніж за інших умов.

Це призведе і до поступового оновлення українського політичного дискурсу, який поступово стане більш супервентивним із західним. Хоча як тут, так і там зберезуться суперечності в особливості в розуміннях ключових ідеологій зумовлені локальними досвідом. Ми тут навмисне використовуємо поняття з філософії свідомості – супервентивність – адже воно добре описує залежність одного рівня властивостей (наприклад, соціальних чи політичних) від іншого рівня (економічних, культурних чи матеріальних умов). У контексті політичної ідеології супервентивність означає, що політичні ідеї, цінності чи переконання можуть залежати від базових соціально-економічних умов, але не зводяться виключно до них. А політичні ідеології, такі як лібералізм, консерватизм чи соціалізм, можуть супервентувати на базових матеріальних структурах суспільства, навіть якщо між ними і є певні відмінності. Соціалізм супервентує на умовах економічної нерівності. Тобто ідеї соціалізму (про рівність, перерозподіл ресурсів) з'являються там, де існують значні економічні диспропорції. Консерватизм може супервентувати на традиційних культурних або релігійних цінностях, які визначають способи організації суспільства. І така супервентивність у політичній

ідеології підкреслює, що зміна базових умов (економічних, соціальних чи культурних) неминуче впливає на трансформацію ідеологічних систем. Наприклад, глобалізація як економічний процес супервентує на формуванні нових політичних ідеологій, таких як антиглобалізм або зелений рух, або більший акцент на ідентичності- питаннях не класу чи етносу, а гендеру чи раси.

Таким чином, супервентність дозволяє зрозуміти, як ідеології виникають, змінюються та взаємодіють із суспільними умовами, зберігаючи при цьому свою відносну автономність. Тож в таких процесах Україна може адаптувати західні ідеї для зміцнення своєї представницької демократії та громадянського суспільства. Але і збагатити західний політичний дискурс щодо тлумачення і наповнення ідеологічних понять. Це стосується й прикладних питань у цьому ракурсі [наприклад див.: 7].

Висновки. Дослідження політичних ідеологій у контексті порівняння українського та західного досвіду дозволило зробити кілька важливих висновків. По-перше, політичні ідеології є не лише теоретичною основою для формування політичних практик, але й важливим механізмом адаптації суспільств до глобальних змін. Їх еволюція на Заході відображає багатовікову історію боротьби за права, свободи та соціальну справедливість, так само як і в Україні, хоча і через призму переосмислення частково локальних, але і глобальних національних та соціально-економічних викликів.

По-друге, вивчення ідей лібералізму, консерватизму, соціал-демократії, зеленого руху та популізму показує, що їхня адаптація до українського контексту можлива, але вимагає глибшого розуміння специфіки українського суспільства. Специфічні історичні траєкторії розвитку України та країн Заходу, а також локальні соціокультурні умови створюють унікальний політичний контекст, у якому класичні ідеології набувають нових інтерпретацій.

По-третє, розвиток політичної культури в Україні потребує усвідомлення різноманітності ідеологічних доктрин та їхньої ролі в демократичному суспільстві. Особливо важливо враховувати глобальні тренди, такі як політика ідентичності, боротьба з нерівністю, екологічні виклики та криза легітимності традиційних політичних інститутів.

Зрештою, інтеграція західного досвіду в український політичний дискурс повинна відбуватися з урахуванням не лише викликів, але й потенціалу для збагачення як українського, так і західного політичного простору.

Україна має унікальну можливість не лише адаптувати класичні ідеології до своїх реалій, але й привнести власний досвід у сучасні дискусії

щодо розвитку демократії, соціальної справедливості та глобалізації. Це сприятиме створенню більш інтегрованої та адаптивної політичної системи, яка враховує як локальні, так і глобальні виклики.

Література

1. Гладких В. Територія популізму: що обіцяють політики та як грають на очікуваннях українців/ Аналітичний портал «Слово і Діло» (12 вересня 2017). URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/09/12/pogljad/suspilstvo/terytoriya-populizmu-obicyayut-polityky-ta-yak-hrayut-ochikuvannya-ukrayinciv>
2. Експерти «Слова і Діла» озвучили 10 найбільш популістичних обіцянок уряду/ Аналітичний портал «Слово і Діло» (12 вересня 2017). URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/09/12/novyna/polityka/eksperty-slova-dela-ozvuchyly-10-najbilsh-populistskych-obicyanok-uryadu>
3. Експерти назвали ТОП-10 популістських заяв уряду (інфографіка) / УНІАН (12 вересня 2017). URL: <https://www.unian.ua/economics/other/2129661-eksperti-nazvali-top-10-populistskih-zayav-uryadu-infografika.html>
4. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. О. Мокровольський. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001.
5. Скрутон Р. Як бути консерватором / пер. К. Діса. Київ: Наш Формат, 2024.
6. Фукуяма Ф. Лібералізм і його протиріччя / пер. К. Діса. Київ: Наш Формат, 2023.
7. Якубін О. Л. «Чорна скринька» як необхідність лівого та феміністського політичного суб'єкта в Україні. *Гендерні дослідження*. № 22. 2017. с. 140–149.
8. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. Free Press, 1992.
9. Giddens A. The Third Way: The Renewal of Social Democracy. Published by John Wiley and Sons Ltd, United Kingdom, Oxford, 1998.
10. Goodin R. E., and Klingemann H.-D. A New Handbook of Political Science. Oxford University Press, 1998.
11. Goodin R. Green Political Theory. Cambridge: Polity Press, 1993.
12. Latour B. Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy/ translated by C. Porter. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
13. Manifesto Project Database. URL: <https://manifesto-project.wzb.eu/>
14. Mudde C., Kaltwasser C. R. Populism: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2017.
15. Populism as a Common Challenge / edited by Claudia Crawford, Boris Makarenko, Nikolay Petrov / Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., 2018. URL: https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_52004_1.pdf/08570ae1-f211-dab2-7129-cc9edf7fea93?version=1.0&t=1539654882452
16. Van Reybrouck D. Against Elections: The Case for Democracy. Seven Stories Press, 2016.
17. Žižek S. The Sublime Object of Ideology. London: Verso, 1989.

Анотація

Гладких В., Якубін О. Л. Розуміння «класичних» політичних ідеологій в Україні та на Заході: чи говоримо ми про одне і те саме? – Стаття.

У статті розглянуто ключові аспекти основних політичних ідеологій у контексті їхнього розуміння в Україні та на Заході. Дослідження зосереджене на таких ідеологіях, як лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, зелений рух і популізм. Автори аналізують їхнє формування, еволюцію та адаптацію до сучасного українського контексту. Особливу увагу приділено проблемі неоднозначності трактування термінів у західному та українському академічному і суспільному дискурсах. Висвітлено важливість глобалізації та локальних соціокультурних умов, які впливають на сприйняття ідеологій. Методологічною основою статті є порівняльно-історичний метод та якісний аналіз текстів. У роботі використано підхід автотеорії, що дозволило інтегрувати особистий досвід авторів із теоретичними роздумами, створюючи глибший контекстуалізований аналіз. Аналізуються праці ключових мислителів, зокрема Джона Ролза, Ентоні Гідденса, Роджера Скрутона, Славоя Жижека, Френсіса Фукуями, а також досвід міжнародних організацій, таких як IPSA та Manifesto Project Database. Гіпотеза статті полягає в тому, що адаптація західних ідеологій до українського контексту є можливою, але потребує врахування унікальних історичних та соціокультурних умов. У роботі також підкреслюється необхідність розуміння реверсного впливу: як український досвід може збагачувати західний політичний дискурс. Стаття наголошує на важливості використання ідеологій як інструменту формування політичного порядку денного, засобу мобілізації суспільства та легітимізації політичної влади. Особливий акцент зроблено на викликах, які постають перед Україною в процесі її європейської інтеграції, та потенційних шляхах їхнього вирішення.

Ключові слова: політичні ідеології, лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, зелений рух, популізм, Україна, Захід, глобалізація, політична культура.

Summary

Gladkykh V., Iakubin O. L. Understanding "classical" political ideologies in Ukraine and the West: are we talking about the same thing? – Article.

The article examines the key aspects of major political ideologies in the context of their understanding in Ukraine and the West. The research focuses on such ideologies as liberalism, conservatism, social democracy, the green movement, and populism. The authors analyze their formation, evolution, and adaptation to the modern Ukrainian context. Particular attention is paid to the problem of ambiguous interpretations of terms in Western and Ukrainian academic and public discourses. The importance of globalization and local socio-cultural conditions influencing the perception of ideologies is highlighted. The methodological basis of the article includes a comparative-historical method and qualitative text analysis. The study employs an autotheoretical approach, which integrates the authors' personal experiences with theoretical reflections, providing a deeper contextualized analysis. The works of key thinkers, such as John Rawls, Anthony Giddens, Roger Scruton, Slavoj Žižek, and Francis Fukuyama, as well as the experience of international organizations like IPSA and the Manifesto Project Database, are analyzed. The hypothesis of the article is that the adaptation of Western ideologies to the Ukrainian context is possible but requires consideration of unique historical and socio-cultural conditions. The study also emphasizes the necessity of understanding reverse influence: how Ukrainian experience can enrich Western political discourse. The article underlines the importance of ideologies as tools for shaping political agendas, mobilizing society, and legitimizing political power. Special attention is given to the challenges Ukraine faces in the process of European integration and the potential ways to address them.

Key words: political ideologies, liberalism, conservatism, social democracy, green movement, populism, Ukraine, West, globalization, political culture.